

< Pagina 1 module 2 >

< Titel> Waardering en selectie vanuit het archiefperspectief

Deze module gaat over waardering en selectie vanuit het perspectief van de archivaris als beheerder van een [archiefbewaarplaats](#). En gaat in op de relatie tussen archivaris en cultureel erfgoed.

[Informatieobjecten](#) die volgens de selectielijst blijvend bewaard worden, krijgen de betekenis van cultureel erfgoed. Een archivaris neemt dit erfgoed op in een collectie. Bij het ontwerpen van een selectielijst houdt vooral een van de betrokkenen, de archivaris, de belangen van archieven als cultureel erfgoed en als bron voor (historisch) onderzoek in het oog. De 'selectiedoelstelling' dient daarbij als referentiekader. Dit geheel noemen we het archiefperspectief.

< BLOK> Wat is de status van deze module?

Deze module is informerend. Het wil inzicht geven in de belangen van de archivaris bij het ontwerpen van selectielijsten.

< BLOK> Voor wie is deze module bedoeld?

De module is bedoeld voor partijen die [betrokken](#) zijn bij het maken van een selectielijst. Dat zijn naast archivarissen en medewerkers die een selectielijst opstellen ook externe deskundigen die het burgerbelang in de gaten houden.

Gemeenten, provincies, waterschappen en gemeenschappelijke regelingen gebruiken dezelfde methodiek als de rijksoverheid. Maar zij machtigen hun koepelorganisaties voor het opstellen van een gezamenlijke selectielijst. Voor meer informatie daarover kan je terecht bij (de website van) VNG, IPO of UvW. En in (de toelichting op) de selectielijsten in kwestie.

< BLOK> Wat is het archiefperspectief?

Functies en meerwaarde

Informatieobjecten hebben verschillende functies. Zo is er de functie van herinnering. Er wordt iets vastgelegd omdat mensen willen onthouden. En organisaties leggen informatie vast die nodig is voor het goed kunnen uitvoeren van hun [taken](#). Informatie dient ook als bewijs of om verantwoording mee af te leggen. Tot slot kunnen informatieobjecten deel uitmaken van het cultureel erfgoed. Zij hebben (of krijgen) een symbolische, emotionele, informatieve of andere meerwaarde.

Vooraan in de keten

Digitale informatieobjecten als cultureel erfgoed bestempelen kan niet achteraf plaatsvinden, dus niet zoveel jaar na creatie van de informatieobjecten. Het duurzaam toegankelijk houden van informatieobjecten heeft namelijk

consequenties voor de inrichting van informatiesystemen en/of werkprocessen. We komen hier op het terrein van [archiveren by design](#). Op voorhand moet zo duidelijk mogelijk zijn hoe lang informatieobjecten bewaard blijven.

Referentiekaders

Maar hoe bepaal je wat cultureel erfgoed is? Hoe maak je die keuze? Als uitgangspunt is er de landelijke selectiedoelstelling. De selectiedoelstelling is uitgewerkt in een aantal [bewaarcriteria](#). Voor particuliere archieven stellen archiefdiensten daarnaast eigen collectie- of [acquisitieprofielen](#) op. Het acquisitieprofiel van het [gemeentearchief Putten](#) is een voorbeeld van de [decentrale overheden](#). Voor de rijksoverheid is er het acquisitieprofiel van het [Nationaal Archief](#).

Cultureel erfgoed en collectievorming

Door het waarderen van informatieobjecten als blijvend te bewaren, krijgen ze de betekenis van cultureel erfgoed. Blijvend te bewaren overheidsarchieven worden [overgebracht](#) naar een archiefbewaarplaats. Voor gemeenten zijn dat de gemeentearchieven of regionale archiefinstellingen, zoals het gemeentearchief Tynaarlo of Archief Eemland. Provincies dragen hun archieven over naar provinciale archiefinstellingen, bijvoorbeeld het Drents Archief. Waterschappen dragen op hun beurt over naar verschillende soorten archiefinstellingen, zoals het Streekarchief Langstraat Heusden Altena. Voor de rijksoverheid is er het Nationaal Archief of een [rijksarchiefbewaarplaats in elke provincie](#). Met overgebrachte overheidsarchieven en opgenomen particuliere archieven bouwen archivariissen een collectie op. Deze stellen zij beschikbaar voor een breed publiek. De archivaris draagt daardoor bij aan het behoud van cultureel erfgoed en aan het bevorderen van het gebruik ervan. Daarmee leveren zij een bijdrage aan het culturele geheugen van de inwoners van hun woonplaats, streek of land.

< BLOK> Wat is de selectiedoelstelling?

De landelijke selectiedoelstelling is vastgesteld in 2010 en luidt:

Waardering, selectie en acquisitie van archieven heeft tot doel het bijeenbrengen en veiligstellen van bronnen die het voor individuen, organisaties en maatschappelijke groeperingen mogelijk maken hun geschiedenis te ontdekken en het verleden van staat en samenleving (en hun interactie) te reconstrueren. Daartoe dienen de archieven of onderdelen van archieven veilig gesteld te worden die:

- *representatief zijn voor wat in de samenleving is vastgelegd;*
- *representatief zijn voor de activiteiten van de leden (personen en organisaties) van een samenleving;*
- *door waarnemers als belangrijk, bijzonder of uniek worden beschouwd omdat ze de belangrijke, bijzondere en unieke maatschappelijke*

ontwikkelingen, activiteiten, personen en organisaties in een bepaalde periode weerspiegelen.

De voorliggende handreiking is een uitwerking van deze selectiedoelstelling. Meer achtergrond bij de selectiedoelstelling vind je bij 'Selectiedoelstelling: verdieping'.

Voorheen werd een andere selectiedoelstelling gehanteerd. De focus lag toen vooral op bevoegdheden en beleidstaken van overheidsorganisaties. Meer informatie over deze voorgeschiedenis kan je vinden bij 'Een geschiedenis van waardering en selectie vanaf de jaren tachtig'.

CONCEPT

< Titel > **Selectiedoelstelling: verdieping**

De huidige selectiedoelstelling is ontleend aan het rapport [Gewaardeerd verleden](#) (2007) van de Commissie Waardering en Selectie. De opdracht van de commissie was: werk een nieuwe visie en methode uit voor de waardering en selectie van archieven. In het rapport is de selectiedoelstelling cruciaal. Deze wordt in het rapport vertaald naar verschillende criteria en instrumenten. De laatste twee vormen elk op hun beurt de bouwstenen voor de huidige [bewaarcriteria](#) en [waarderinginstrumenten](#).

Bij het formuleren van de selectiedoelstelling ging de commissie toentertijd uit van bepaalde uitgangspunten. De belangrijkste zijn:

- *Integrale benadering*
Er wordt uitgegaan van een integrale benadering. Met andere woorden, de doelstelling is van toepassing op overheidsarchief én particulier archief.
- *Twee kanten, één medaille*
Waardering en selectie van overheidsarchief én verwerving van particuliere archieven vormen twee kanten van dezelfde medaille. In beide gevallen staat de opbouw van een representatieve collectie centraal.
- *Focus*
Binnen de selectiedoelstelling ligt de focus op de interactie tussen staat, samenleving en hun interactie. De overheid dient niet alleen haar eigen archiefbelang, maar ook dat van de burgers. De overheid kijkt dus ook vanuit deze focus naar particuliere archieven die het waard zijn om te behouden.
- *Representativiteit*
Representativiteit is een belangrijk begrip in de doelstelling. Het geeft de mogelijkheid tot generaliseren op grond van overeenkomsten. Hier tegenover staat het bijzondere of unieke, dat juist afwijkt van het meest voorkomende. Het doel is om zowel representatieve als bijzondere bronnen te bewaren. Zo wordt recht gedaan aan de veelvormige archieven.
- *Wat wordt er gewaardeerd?*
De selectiedoelstelling spreekt zich niet uit over wat er gewaardeerd moet worden. De waardering kan dus betrekking hebben op een enkel informatieobject, series, handelingen, werkprocessen, zaaktypen of bronapplicaties zoals mailboxen.

In 2010 [stelden](#) de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister voor Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties de selectiedoelstelling vast als uitgangspunt voor de waardering en selectie van archieven in Nederland.

CONCEPT

< Pagina 2 module 2 >

< BLOK> Een geschiedenis van waardering en selectie vanaf de jaren tachtig

<BLOK> Inleiding

In dit blok wordt een korte geschiedenis geschetst van waardering en selectie in Nederland van de jaren tachtig tot nu.

<BLOK> Vernietigingslijsten en achterstand (jaren tachtig)

Bij de overheid was er in de jaren tachtig een achterstand in het waarderen en selecteren van informatieobjecten. Hoewel de cijfers sterk uiteen liepen, werd die achterstand in 1988 voor de rijksoverheid geschat op drie- tot zeshonderd strekkende kilometer. Bij de decentrale overheden bestonden ook achterstanden in het bewerken en overbrengen van archieven, al ontbreken globale cijfers. Tegelijkertijd wilde de overheid de termijn voor het overbrengen van archieven naar een archiefbewaarplaats terug brengen van vijftig naar twintig jaar. De Algemene Rekenkamer schatte [in 1988](#) in dat hierdoor circa tweehonderd zestig strekkende kilometer aan rijksarchief versneld overgebracht zou worden naar de [Rijksarchiefdienst](#), waarmee in dit geval het Algemeen Rijksarchief (nu Nationaal Archief) en de Rijksarchieven in de provinciën (nu Regionaal Historische Centra) werden bedoeld.

In de jaren tachtig selecteerden overheden aan de hand van vernietigingslijsten. Voor de rijksoverheid was vernietiging toen een plicht, voor de decentrale overheden een bevoegdheid. Elke zorgdrager stelde zo'n vernietigingslijst op; bij de decentrale overheden stelden de koepelorganisaties een dergelijke lijst op voor de [eigen overheidslaag](#). Een vernietigingslijst kende een uitputtende opsomming van (categorieën) informatieobjecten die vernietigd moesten worden. Kwam een document of categorie informatieobjecten niet in de vernietigingslijst voor, dan moest het blijvend worden bewaard.

Het werken met een vernietigingslijst had nadelen. Het gaf weliswaar een uitputtende opsomming van (categorieën) informatieobjecten, maar bij welk proces die informatieobjecten ontstonden was niet altijd even duidelijk. Ook was selectie op stukniveau in de praktijk zeer arbeidsintensief. Bij een flinke achterstand in selectie was dit een serieus probleem. Op de werkvloer kwamen hulpmiddelen in zwang om deze problemen tegemoet te treden. Zo werkten enkele gemeenten met de Leidraad (ofwel 'Brabantse Lijst'), waarin de gemeentelijke vernietigingslijst uit 1983 gekoppeld werd aan de [Basis Archiefcode](#). Deze Leidraad was mede bedoeld om achterstanden in het waarderen en selecteren sneller weg te kunnen werken.

<BLOK> Draaipunt in waardering. PIVOT (1991-2006)

Om de problemen bij de rijksoverheid aan te pakken startte in 1991 het Project Invoering Verkorting Overbrengingstermijn (PIVOT). Het project liep tot 2006 en kende twee doelen. Het eerste doel was het selecteren en overbrengen van (papieren) archieven uit de periode 1945-1976 (de 'inhaaloperatie'). Het tweede doel was het structureel verbeteren van het archiefbeheer bij de rijksoverheid. In het kader van beide doelen ontstond de Methode Institutioneel Onderzoek (MIO) als nieuwe selectiemethodiek. Hoewel de methode toepasbaar werd geacht op het digitale vlak, lag de focus hoofdzakelijk op het papier.

In de nieuwe selectiemethodiek stond het handelen van overheidsorganisaties centraal. De handelingen werden in kaart gebracht per beleidsterrein, zoals het gebied van Volkshuisvesting of Geldwezen. De uitkomst van dit onderzoek werd vastgelegd in een Rapport Institutioneel Onderzoek (RIO). Dit rapport bestond uit een historische schets van het beleidsterrein en een overzicht van 'actoren' en hun 'handelingen'. Vervolgens werd een Basis Selectie Document (BSD) opgesteld. Hierin werden de handelingen geordend per actor en voorzien van de waardering bewaren of vernietigen. Voor elke actor werd ten slotte een eigen selectielijst vastgesteld. Met daarin opgenomen welke informatieobjecten bewaard werden en welke vernietigd moesten worden.

De rijksoverheid wilde met deze methode snel en efficiënt informatieobjecten kunnen selecteren. Wanneer bijvoorbeeld een handeling de waardering 'vernietigen' kreeg, werd alle neerslag van die handeling vernietigd. Daarmee verschoof het object van waardering. Niet zozeer de informatieobjecten werden gewaardeerd, maar de handelingen in een organisatie. Het werd geen selectie meer van informatieobjecten die *al gevormd waren*, maar van informatieobjecten die *mogelijk aanwezig waren* bij de uitvoering van een handeling. Archief werd dus gewaardeerd binnen de context waarin het kon ontstaan. Als neerslag van het handelen van de overheid.

De toenmalige minister van Cultuur, Hedy d'Ancona, [verwoordde](#) in 1994 tijdens een vergadering in de Tweede Kamer de algemene selectiedoelstelling: het mogelijk maken van een reconstructie van overheidshandelen op hoofdlijnen. De gedachte erachter was dat de belangrijkste handelingen óók de belangrijkste informatie in historisch opzicht opleverde. De selectiedoelstelling werd uitgewerkt in bewaarcriteria. Handelingen over het voorbereiden of vaststellen van beleid werden belangrijk geacht en dus bewaard. Hetzelfde gold voor de inrichting van een organisatie. Uitvoerende handelingen werden in de praktijk gewaardeerd als te vernietigen. Een vogelvergunning werd bijvoorbeeld na vijf jaar vernietigd. Een besluit om subsidie te verlenen aan een kunstinstelling werd na tien jaar vernietigd. De criteria op basis waarvan de subsidieverstrekking plaatshad, werden wel bewaard.

PIVOT was een ambitieus project. In 2001 was van de 260 kilometer 'slechts' 145 kilometer archief bewerkt voor overbrenging. Ondanks al het verzette werk was het een aanwijzing dat de uitvoering lastiger en arbeidsintensiever was dan verwacht. Daarbij ontstond stevige kritiek op de methodiek. Vooral van de kant van historici. Zij vonden dat de nauwe focus op de administratieve belangen geen rekening hield met de rijke inhoud van de archieven. Het vernietigen van uitvoerende handelingen leidde in hun ogen tot onherroepelijk verlies van waardevolle informatie. Daarom moest in de methode meer aandacht komen voor de culturele en historische waarden van archieven. Archivarissen (ook uit het buitenland) wezen op het ontbreken van een toetsing in de praktijk. Niet alle handelingen waren volgens hen af te leiden uit wetten en regels; en niet elke handeling liet ook sporen na in het archief.

De kritiek leidde tot aanpassingen in de selectiedoelstelling, de bewaarcriteria en de methodiek. Aanvullende bewaarcriteria werden mogelijk, bijvoorbeeld bij de naoorlogse vreemdelingendossiers. Het Nationaal Archief betrok ook historici als adviseurs bij het maken van selectielijsten, zoals bij de gemeentelijke selectielijst uit 2005. Ook kwam er meer aandacht voor de culturele en historische waarden van archieven. Het leidde tot instrumenten als de Historisch Maatschappelijke Analyse Plus (HMA+) en de Archiefanalyse. Met deze instrumenten, naast selectie op hoofdlijnen van het overheidshandelen, vond een meer op de inhoud gerichte selectie plaats. Deze aanpassingen kwamen deels tegemoet aan de kritiek. De toerusting van de selectiemethodiek in de digitale wereld vond vooralsnog geen vaste grond onder de voeten.

De decentrale overheden namen geen deel aan PIVOT. Dit project was in eerste instantie gericht op de rijksoverheid. De selectielijsten voor de decentrale overheden werden ontworpen in commissies via de koepelorganisatie. Een omvattende selectiemethodiek, zoals de Methode Institutioneel Onderzoek, werd niet toegepast. Veelal werden de uitgangspunten per selectielijst bepaald. Niettemin volgden de decentrale overheden PIVOT met veel aandacht. Sporen van de nieuwe selectiemethodiek kwamen dan ook terug in hun selectielijsten. De selectiedoelstelling bijvoorbeeld werd door enkele koepels toegepast alsook de bewaarcriteria. Bovendien was de gemeentelijke selectielijst 2005 strikter dan de vernietigingslijst 1983 opgedeeld in taakgebieden, wat niet ver afstond van een indeling in beleidsterreinen.

<BLOK> Nieuwe wegen en codificeren (sinds 2006)

In 2006 hield PIVOT als project op te bestaan. Het Nationaal Archief hield de methode van institutioneel onderzoek aan, tezamen met de aanpassingen en de ervaringen van de jaren ervoor. Maar nieuwe kritische rapporten verschenen over het archiefbeheer bij de (rijks)overheid. Een daarvan was het rapport *Het tekort van het teveel* van de Raad voor Cultuur. De Raad vond dat PIVOT niet had geleverd wat wel werd verwacht en gehoopt. Ze was kritisch over de

doelstelling en de fundamenteën van de methode institutioneel onderzoek. De rapporten leidden tot de visienota *Informatie op Orde* (2006) van het kabinet Balkenende II. Het kabinet kwam tot de slotsom: het informatiebeheer was nog steeds niet op orde, de achterstanden waren niet ingelopen en de digitale transformatie zorgde voor nieuwe uitdagingen die nauwelijks in beeld waren. In het bijbehorende actieprogramma werden acht 'actielijnen' geformuleerd om die problemen het hoofd te bieden. Een actielijn was het formuleren van een nieuwe selectieaanpak, waaronder een nieuwe methode van waarderen en selecteren.

Op initiatief van de algemene rijksarchivaris werd in 2007 de Commissie Waardering en Selectie ingesteld, onder leiding van prof. dr. Charles Jeurgens. Aan het eind van dat jaar kwam de commissie met het rapport [*Gewaardeerd verleden*](#). Het rapport ging uit van een integrale benadering van waardering en selectie. Eentje die was toegerust voor de digitale wereld. Het Nationaal Archief ging aan de slag met de voorgestelde methode. Het werd getest in de praktijk, zowel bij de rijksoverheid als bij de decentrale overheden, en aan de hand daarvan bijgesteld. Het leidde tot drie instrumenten: de systeemanalyse, de risicoanalyse en de trendanalyse. In latere instantie verving de rijksoverheid de trendanalyse door de hotspotmonitor. Decentrale overheden hielden de trendanalyse wel aan. In 2015 is de methodiek vastgelegd in *Belangen in Balans. Handreiking voor waardering en selectie van archiefbescheiden in de digitale tijd*. Vanaf dat moment wordt deze selectiemethodiek toegepast bij het ontwerpen van selectielijsten.